
Neučme matiku, učme děti

Neučme matiku, učme děti

Respekt, 31.8.2009

Začíná nový školní rok, který bude v mnoha ohledech mimořádný a hned zkraje v něm padnou zásadní rozhodnutí. Vláda v těchto dnech jedná o tom, nakolik se nevyhnutelné rozpočtové škrty dotknou i školství a zda se podaří alespoň udržet současnou úroveň učitelových platů. Podle prvních návrhů by učitelé měli přijít o více než tisíc korun měsíčně. Říjnové volby pak do čela rezortu vynesou zatím neznámého člověka, na kterého čeká úkol dotahovat připravené reformní kroky a vybojovat pro vzdělání pozici mezi politickými a rozpočtovými prioritami. Zároveň do systému začínají proudit miliardy z evropských fondů a vrcholí diskuse o tom, kam je nasměrovat. Definitivně se rozhodne o startu či odkladu státní maturity.

Zdálo by se, že je to na jeden školní rok víc než dost změn a očekávání. Ale to je „jen“ rovina vysoké politiky. Kromě toho desítky tisíc studentů a tisíce učitelů na středních školách začnou pracovat podle nových pravidel: dorazila sem reforma, která dává jednotlivým školám prostor pro to, aby učily podle vlastních vzdělávacích plánů, nikoli podle centrálních osnov. Na základní školy vstoupila tato převratná změna před dvěma roky a ony se s ní učí zacházet a žít. Náš základní vzdělávací kruh čeká zároveň další pokus o řešení problémů se zvláštními školami, do kterých chodí násobně víc dětí než v jiných evropských zemích.

Jedna věc se ale nemění: v debatách o českém školství zní skeptické hlasy na téma úpadku úrovně škol, nedostatku peněz a nedotažených reforem.

Ostudná maturita

I člověk s upřímným zájmem o věc už to musel vzdát. Vyznat se v tom, co se děje kolem příprav státní maturity, je téměř nemožné. Jen během posledních několika týdnů se v pravidelných intervalech střídaly zprávy o tom, že maturity budou, budou odloženy, či snad přece jen nebudou vůbec. Vysvětlení, proč je tak nesnadné projekt spustit, se přitom opíralo především o poněkud temné věty o složité „logistice“, která byla také několikrát změněna v závislosti na tom, kdo přípravu maturit řídil.

Logistika maturit je bezesporu náročná věc: obnáší každoroční přípravu testů pro přibližně sto tisíc maturantů. „Máme dvaadvacet různých typů testů, musíme je vytisknout, v daný okamžik doručit studentům a to vše tak, aby se zadání předem nedostalo na veřejnost. Testy se pak musí vyhodnotit, výsledky zpracovat a poslat zpátky na školy. Nesmí přitom dojít k žádným technickým chybám, které by ohrozily maturitu byť jediného studenta,“ popisuje Pavel Zelený, ředitel CERMAT – instituce, která má přípravu maturit na starosti. Vývoj maturit podle něj bude stát přibližně půl miliardy a roční provozní náklady potom kolem dvou set milionů korun.

Důvodem k zamyšlení o schopnostech zdejší státní byrokracie je ovšem fakt, že maturity, prohlašované za jednu z priorit v oblasti školství, chystají čeští úředníci už dvanáct let. První dvouletý odklad projektu ministerstvo ohlásilo v roce 2000, další přišel o sedm let později a právě teď bude o zatím posledním návrhu na odklad rozhodovat parlament. Jednou přišla pauza kvůli tomu, že se nepodařilo prosadit příslušný zákon, jindy proto, že nebyl připraven systém, peníze ani lidé. Jen během posledních dvou let se vystřídali dva ředitelé CERMAT a s nimi i dva odlišné pohledy na to, jak maturity připravit. Dění kolem středoškolské závěrečné zkoušky poskytuje podle odborníků obraz základních problémů českých školských reforem. Jsou dva: politizace a krátkodobý horizont uvažování. Během příprav maturit se vystřídalo šest ministrů školjustice ství, čtyřikrát proběhla změna jen během posledních tří let. Každý z ministrů se obklopil novými lidmi s novými názory a koncepcemi. A do hry vstupují i konkrétní politické tlaky. „Proměny školství mnohonásobně překračují horizont čtyřletého volebního cyklu. Jenže politici jsou zvyklí uvažovat právě v této rovině,“ konstatuje Ondřej Hausenblas z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. „A během posledních debat o maturitách je zjevné, že politici začínají kalkulovat s tím, že protestující studenti jsou zároveň už i voliči a odkladem maturit se snaží získat jejich přízeň.“

Hausenblas zároveň poukazuje na druhou stránku sporů o maturity – totiž na otázku, zda je vůbec potřebujeme. „Na konci studia je přece pozdě se ptát, co se studenti naučili,“ říká Hausenblas. „Potřebujeme sledovat průběžně, jestli se učitelům daří děti něco učit a zda se žáci rozvíjejí. Jestli nějaké takové testy potřebujeme, pak mnohem dřív a opakovaně a nesmíme je používat jako bič na učitele a žáky. Ale jako podporu, aby věděli, jak na tom jsou a co mohou zlepšovat. Děláme to však naopak: po celou dobu necháváme učitele i žáky v nejistotě, jestli dělají něco, co má smysl, nevymýšlíme způsoby, jak jim pomoci, aby to zjišťovali, a ještě jim ze všech stran nadáváme, že to dělají špatně. A pak, až nakonec je proženeme nějakým testem.“

Jednoduše řečeno se Hausenblas a s ním i řada dalších odborníků domnívá, že peníze, čas a energii, které věnujeme prosazování státní maturity, bychom mohli a měli dát jinam: na podporu učitelů. A podle jednoho z nejuznávanějších

tuzemských odborníků na školství, Karla Rýdla z Univerzity Pardubice, mají maturity ještě jeden podstatný nedostatek. „Jsou stříženy na model středních škol, který letos vlastně přestává existovat,“ vysvětluje Rýdl. „Střední školy přecházejí na svoje vlastní učební programy, ale maturity byly vyvinuty ještě před nástupem reformy jako centrálně pojatá zkouška.“ Jinými slovy řečeno: státní maturity připravujeme tak dlouho, že jejich spuštění předběhla jiná reforma. A silné argumenty jejich zastánců – že střední školy potřebují možnost exaktního srovnání nebo že zkouška nastaví jasné parametry studia a bude studenty motivovat – zní přesvědčivě pro stále méně lidí.

Bílá a bělejší

Jak už bylo řečeno v úvodu, tento rok vstupuje na střední školy kurikulární reforma. Ta vychází z dosud jediné velkorysé vize proměny českého školství, která je už osm let sepsána v Bílé knize. Její autoři měli velké cíle: založit větší spravedlnost ve vzdělávání, vyšší dostupnost středního a vysokého vzdělání, odstartovat celkovou modernizaci českého školství.

Východiska byla vcelku jasná. Po celá devadesátá léta se diskutovalo o tom, že musíme změnit školu, jež byla nejenom obsahem poplatná starému režimu, ale která stála i na starých metodách vyučování – na zahlcování žáků často zbytečnými informacemi při téměř naprosté absenci rozvíjení jejich kreativity. Stručně řečeno: doba se změnila, potřebujeme změnit i školu.

Krátce po svém nástupu do čela ministerstva školství na konci roku 2007 zadal Ondřej Liška (Strana zelených) zpracování „inventury“ Bílé knihy. Chtěl zjistit, co se z této reformy uskutečnilo, co nikoli, co zůstává živé. „Hlavní závěr analýzy byl, že naše vzdělávací politika je zoufale nekoncepční,“ konstatuje Jana Straková ze Sociologického ústavu Akademie věd ČR, která inventurní tým vedla. „Pohybujeme se od případu k případu, každý ministr přichází s novými nápady, nenavazuje na svoje předchůdce, jasně definovaná strategická vize zcela chybí.“

Straková to dokumentuje na osudu reformních kroků Bílé knihy. Tak předně, pokud jde o finance: i když někdejší premiér Miloš Zeman slíbil, že česká „společnost vzdělání“ bude na školy dávat šest procent HDP, podobně jako vyspělé evropské země, posíláme tam rok co rok o třetinu nižší částku a nic na tom nezměnila ani období rychlého ekonomického růstu. „Alarmující je, že víme velmi málo o tom, jak se plní stanovené cíle,“ pokračuje Straková. „Neexistuje totiž žádný monitoring, nevíme nic o tom, jaký dopad mají prováděná opatření.“ Na tohle téma totiž autoři reformy žádné dokumenty nepřipravili. S potřebou zpětné vazby jako by nepočítali a reforma jako by je přestala zajímat v okamžiku, kdy byla schválena.

Určitá data je tak možno získat pouze z mezinárodních srovnání nebo ze speciálních průzkumů. A ta zrovna nesvědčí o tom, že by reformní záměry byly naplňovány. „Tak třeba mezinárodní srovnání PISA ukazuje, že v Česku se výrazně zvyšují rozdíly mezi jednotlivými dětmi i typy škol. Děti se stále pevněji rozdělují podle svého rodinného zázemí, zjednodušeně řečeno – děti vysokoškoláků odcházejí na víceletá gymnázia a vysoké školy, ostatní děti zůstávají na horších základních školách. Rozdíly ve vzdělání mezi nimi dramaticky narůstají,“ dodává Jana Straková k naplňování cíle na zvýšení spravedlivosti ve vzdělávání.

Pokud jde o realizaci kurikulární reformy, pak průzkum na školách ukázal, že většina učitelů ji považuje za zbytečnou a formální. Často došlo k tomu, že na školách jen formálně napsali nový program a učí podle starých osnov. „Myšlenka té reformy je správná, ale nedokázali jsme ji zatím dotáhnout, kam bylo třeba – na úroveň učitelů. Je to klasická reforma shora,“ uvažuje Ondřej Hausenblas. „Ale jak chtít po učitelích, aby začali učit úplně jinak, než byli zvyklí a než se to naučili? Stát jim to prostě nadekretoval, ale jinak se s nimi o tom moc nebavil, a nejenom že je není ochoten za novou práci slušně zaplatit, ale ještě jim neposkytuje téměř žádný servis – od učebních pomůcek přes asistenty po doškolovací kurzy.“ Osud Bílé knihy tedy prozatím vypadá jako dokonalá ilustrace skeptického hodnocení reformy: jako by podstatné bylo přijmout dokument, naplnit politické zadání, nikoli změnit školu.

Učit děti

Ondřej Liška nebyl jen kontrolorem stavu reformy, které sepsali jiní. I on se pokusil o velkou reformní vizi. Ohlásil plán na navýšení financí pro školství o osmdesát miliard korun během příštích pěti let a mimo jiné začal pracovat na standardu profese učitele. To měl být jeden z klíčových dokumentů nové koncepce: měl nově definovat, co máme považovat za dobrou práci učitele. Zároveň měl provázat přípravu studentů na pedagogických fakultách s potřebami školní praxe.

„Změna pedagogického studia je klíčová věc. Diskutujeme o tom od poloviny devadesátých let, ale stále nejsme schopni ji prosadit,“ tvrdí Karel Rýdl z Univerzity Pardubice. „Standard vyjadřuje potřebu zcela zásadní změny. Zdůrazňuje nutnost, aby se učitelé zaměřili na porozumění osobnosti dítěte, na jeho individuální potřeby. Jde o odklon od odbornosti v jednotlivých oborech, na které jsme dosud stavěli, směrem k psychologicko-pedagogickým kvalitám kantorů. Učitel musí vždycky především vědět, že učí děti, ne že učí třeba matematiku.“

Odborníci se shodují v tom, že to může být klíčová věc pro proměnu našich škol: pochopení, že děti mají různé předpoklady pro zvládnutí látky a že tomu se výuka musí přizpůsobit. „Naše školy zatím většinou s dětmi jednájí jako s nějakou zprůměrovanou jednotkou. Neberou v potaz, že děti mají různé předpoklady pro kreativitu, učení,“ říká k tomu Ondřej Liška. „Když na ně nasadíme nějakou formální představu o tom, čeho mají dosáhnout, postupně je budeme ztrácet – buď nebudou stíhat, nebo je vyučování nebude bavit. Je to absurdní – jako by nešlo o to něco dětem ve škole dávat, ale jen o to, aby naplnily nějaké naše předem dané představy o tom, čeho mají dosáhnout.“

Liškovi se podařilo mezi učiteli vyvolat o přípravě standardu masovou diskusi. Po jeho odchodu z ministerstva však práce na standardu skončily. „To je dvojnásobná tragédie,“ hodnotí to Rýdl. „Učitelům už po všech zkušenostech s reformami mnoho nadšení nezbylo. Byl malý zázrak, že přípravu standardu vzali tak vážně. A teď přichází klasika: stát se opět ukazuje jako nespolehlivý partner do diskuse. Z té skepse bude těžké učitele znovu dostávat.“

Skepse panuje i mezi odborníky. Neschopnost státu důsledně provádět školské reformy přičítají tomu, že čeští politici dosud přes všechny hezké řeči nepovažovali tuto oblast za opravdovou prioritu. Zda se to změní, teprve uvidíme. Ale

jisté je, že ekonomická krize dostala do debat v politických i odborných kruzích téma vzdělání jako jeden z mála možných nástrojů, jak se obdobným budoucím otřesům vyhnout. A školští experti rozhodujících stran, Walter Bartoš za ODS a Jiří Havel za ČSSD, se shodují v tom, že vzdělání se základní společenskou prioritou opravdu stát musí. Ondřej Hausenblas k tomu říká: „Dnes už máme nástroje a myšlenky na to, abychom školy změnili. Ale potřebujeme vyvolat skutečně celospolečenskou diskusi o tom, jak je chceme měnit. Potřebujeme dospět k nějakému konsenzu, jasnému zadání a postupu. A to není samozřejmě jen věcí politiků – ti se koneckonců chovají tak, jak jim to dovolíme.“

ich al komárek